

Ikimokyklinio ugdymo sisteminė kaita Europos Bendrijos ir pokomunistinėse šalyse

Audronė Juodaitytė

Klaipėdos universitetas

Straipsnyje atskleidžiami tie universalūs socialiniai-educaciniai pokyčiai, kurie lėmė ikimokyklinio ugdymo sisteminę kaitą Europos Bendrijos šalyse ir suponavo naujo tipo ikimokyklinio ugdymo įstaigų modelį bei turėjo įtakos humanistinėms vaikų ugdymo sistemoms funkcionuoti ir joms palaikyti per tėvų švietimą.

Nušviečiamos ikimokyklinio ugdymo sisteminių pokyčių, vykstančių pokomunistinėse Europos šalyse, kryptys. Apibūdinamos pagrindinės kaitos tendencijos ir tolesnės šios kaitos projekcijos.

Pagrindiniai žodžiai: socialiniai-educaciniai pokyčiai, naujasis mąstymas, sisteminė kaita.

Įvadas. Ikimokyklinis ugdymas Europos Bendrijos šalyse yra grindžiamas naująja švietimo filosofija, sisteminio integralaus mąstymo dimensijomis ir naująja visuomenės edukacine kultūra, kurioje ikimokyklinis vaikų ugdymas yra grindžiamas humanistine ideologija. Orientuojamasi į tėvų edukacines teises, kurių pagrindą sudaro svarbiausi demokratinės visuomenės principai: tėvų laisvės išsaugojimas apsisprendžiant dėl ankstyvojo vaikų ugdymo ikimokyklinėse įstaigose, tuo pačiu jiems išitraukiant iš neformalų suaugusių švietimą. Tėvų švietimas ikimokyklinėse įstaigose dabar tampa ne tik edukacinio pobūdžio paslauga, tačiau ir sistema, kurios pagrindu daroma įtaka tėvų sampratos pokyčiams.

Ikimokyklinis ugdymas pokomunistinėse Rytų ir Vidurio Europos šalyse dabar pateko į sudėtingų socialinių-educacinių pokyčių lauką ir privalo rinktis laisvąjį, liberalų vaikų ugdymo modelį bei plėtoti neformalų tėvų švietimą. Tačiau tradicinių pažiūrų gajumas trukdo realizuo-

ti modelį, kuriame ikimokyklinio ugdymo įstaiga ir šeima turi tapti dviem nuolat sąveikaujančiomis bei viena kitą papildančiomis socialinėmis-educacinėmis sistemomis.

Tyrimo aktualumas ir problema. Europos Bendrijos šalių ikimokyklinio ugdymo laimėjimai labai skiriasi nuo pokomunistinių šalių, tarp jų ir Lietuvos. Ikimokyklinis ugdymas šiose šalyse labiau orientuotas į universaliuosius visuomenės švietimo pokyčius nei į specialiuosius. Per tėvų švietimo modernizavimą Europos Bendrijos šalyse sėkmingai sprendžiamos visuomenės švietimo kaitos problemos, ir ikimokyklinėse įstaigose siekiama ugdyti socialiai visavertę kartą. Tėvų švietimas palaiko naująjį, humanistinį vaikų ugdymo modelį, kurio tobulėjimas yra susijęs su naujomis tėvų ir visuomenės pažiūromis į ikimokyklinio ugdymo kokybę. Pokomunistinėse Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, ikimokyklinis ugdymas tebėra itin specializuota švietimo sistemos grandis, la-

biau orientuota į mažų vaikų ugdymo modelių tobulinimą. Todėl kaitos procesai nepakankamai siejami su visuomenės švietimu ir naujomis tėvų pažįromis. Jose pradėti įgyvendinti du tarptautiniai projektai, atveriantys naujų galimybių tobulinti sisteminių ikimokyklinių ugdymą ir perimti Europos Bendrijos šalių patyrimą. Atsiranda būtinumas įvertinti šį patyrimą, kaip kokybiškai naują visuomenės ir tėvų švietimo ideologiją, bei numatyti tolesnes ikimokyklinio ugdymo Lietuvoje sisteminės kaitos gaires.

Lietuvoje iki šiol trūksta lyginamųjų edukologinių tyrimų, įvertinančių ikimokyklinio ugdymo sisteminės kaitos pobūdį ir tendencijas. Ikimokyklinio ugdymo kaitos strategija nėra deramai aptarta siejant su formalaus ir neformalaus suaugusiųjų švietimo pokyčiais. Kartu nėra tinkamai įvertinta ir dviejų tarptautinių projektų plėtotės patirtis, inicijuojanti sisteminius ikimokyklinio ugdymo ir tėvų švietimo pokyčius. Todėl iki šiol neaišku, kokie pokyčiai yra galimi pokomunistinėse Europos šalyse ir Lietuvoje artimiausioje ateityje ir kaip sisteminės kaitos pagrindu vyksta integravimasis į Europos Bendrijos šalių kaitos strategiją.

Tikslas. Atskleisti, kaip universalūs švietimo Europos Bendrijos šalyse pokyčiai lėmė ikimokyklinio ugdymo sisteminę kaitą, bei įvertinti šios kaitos pobūdį pokomunistinėse šalyse ir Lietuvoje.

Objektas. Sisteminių ikimokyklinio ugdymo pokyčių kryptys Europos Bendrijos ir pokomunistinėse šalyse.

Hipotezė. Naujasis, socialinis-educacinis ikimokyklinio ugdymo institucijų įvaizdis demokratinėse Europos Bendrijos šalyse implikuoja ikimokyklinio ugdymo sisteminę kaitą per suaugusių (tėvų) švietimo modelių tobulinimą. Tačiau Europos Bendrijos ir pokomunistinių ša-

lių patirtis labai skiriasi. Siekiant sisteminių pokomunistinių šalių ikimokyklinio ugdymo pokyčių, būtina įvertinti nūdienos pokyčius ir tarptautinio bendradarbiavimo plėtotės galimybes.

Metodologija. Lyginamoji ikimokyklinio ugdymo pokyčių analizė yra grindžiama sisteminiu požiūriu į universalius, globalius visuomenės švietimo pokyčius. Orientuojamasi į tris kaitos paradigmas (mezo-, makro-, mikro-), jų tarpusavio sąveiką, kuri analizuojama tiek vertikaliau lygiu (nuo bendrųjų švietimo pokyčių į ikimokyklinio ugdymo kaip posistemės pokyčius), tiek ir horizontaliau lygiu (nušviečiant ikimokyklinio ugdymo giluminius pokyčius per sąsajas su suaugusių (tėvų) švietimu). Lyginamajai sisteminių pokyčių analizei yra būdingas konstruktyvusis požiūris į socialinę-educacinę ikimokyklinio ugdymo kaitą.

Tyrimo metodai. Teorinė analizė, metaanalizė.

Apžvelgsime šias sisteminių pokyčių tendencijas Europos Bendrijos ir pokomunistinėse šalyse: ikimokyklinio ugdymo, kaip visuomenės švietimo posistemės plėtotė, orientacijos į tėvų edukacines teises bei galimybes prisidėti prie vaikų ugdymo per modernių suaugusiųjų mikro- mokymosi modelių įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo kokybės gerinimą, ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kaip naujo tipo socialinių-educacinių organizacijų, tobulinimas, siekiant sėkmingai daryti įtaką vaikų ankstyvajai socialinei adaptacijai.

I. Pokyčiai Europos Bendrijos šalyse

1. Bendrosios pokyčių kryptys

Bendroji kaitos strategija apima dviejų pagrindinių žmonių amžiaus grupių (suaugusių ir vaikų) švietimą, kuris pastaruoju metu patyrė ženklius pokyčius. Tačiau ikimokyklinio ugdymo,

kaip švietimo sistemos grandies, pokyčiai turi įtakos ir mažų vaikų, kaip socialinės grupės, statusui visuomenėje, bei vaikystės periodo reikšmingumo suaugusio žmogaus tapsmui, o ypač tokiam jo socialiniam kontekstui kaip sąveika su aplinka stiprinti.

Tačiau naujajam mąstymui ikimokyklinio ugdymo srityje yra kur kas daugiau kliūčių nei kitose švietimo sistemos grandyse. Maži vaikai dažnai nuvertinami dėl savo amžiaus, tuo pačiu ir socialinės brandos. Todėl kartais pradėdama abejoti dėl formalaus ugdymo ankstyvoje vaikystėje galimybių, kartu nepakankamai gilinamasi ir į šių vaikų ugdymo filosofinį pagrindimą bei ar jis atitinka nūdienos švietimo ideologiją. Antra vertus, nuolat besimokančioje visuomenėje beveik nelieka socialinių grupių, kurios nebūtų suinteresuotos švietimu. Visuomenės kaitos esminės socialinės-educacinės dimensijos, jų suvokimas tampa reikšmingi tiek pedagogams, tiek ir tėvams. Švietimo programos jiems padeda orientuotis į besikeičiančios visuomenės pažangą (socialinę, kultūrinę ir kt.), suaugusiųjų švietimo ir vaikų ugdymo modelių įvairovę, kurie atliepia ne tik tam tikrų šeimų ir vaikų grupių švietimo poreikius, bet ir išryškina bendruosius modernėjančios visuomeninės sociokultūrinius procesus.

Vaikų ir šeimos socialinės apsaugos politika ikimokyklinės įstaigas orientuoja sudaryti palankias vaikų iš įvairių socialinių grupių (ypač iš skurdo grupių) socializacijos sąlygas. Būtiną įstaigos, kurios yra pajėgios lanksčiai reaguoti į socialinius-educacinius šeimų ir vaikų poreikius. Viena iš sudedamųjų socialinės apsaugos programos dalių yra vaikų priežiūros kokybinės charakteristikos namie ir įstaigose bei ankstyvojo ugdymo kokybės gerinimas (Boocock, 1995). Kita socialinė-educacinė (tėvai-pedagogai) programų kryptis – vaikų, kaip so-

cialinės grupės, statuso „palaikymas“ visuomenėje, tinkamų sąlygų socialinei jų kompetencijai sudarymas. Šiuo tikslu vaikams iš socialiai silpnų šeimų grupių yra siūlomos socialinės-kultūrinės ir psichinės kompensacijos bei superkompensacijos programos (Frede, 1995).

Mažų vaikų institucionalizuoto ugdymo srityje ryškėja edukacinių pažiūrų ir modelių įvairovė, pastebimos tradicinių ir modernųjų sampratų sankirtos, pereinama nuo ugdymo funkcijų pasidalijimo tarp šeimos ir institucijos į jų bendradarbiavimą. Ikimokyklinėse įstaigose kurinama nauja, neformali aplinka, stiprinamas „natūralaus“ vaiko įvaizdis, atsisakoma „adaptuoto“ – funkcinio vaiko sampratos. Įsivyravusios naujos vaiko, kaip bręstančio ir nuolat besikeičiančio žmogaus, edukacinės idėjos jo pažinimo procesus daro dar labiau sudėtingus. Susikerta iracionalumo ir racionalumo ribos, atsiranda nauja vaikystės, kaip socialinio-educacinio fenomeno, pažinimo metodologija (integracinė-tarpdisciplininė), bei naujos tyrimų orientacijos (vaiko natūrali sąveika su socialine tikrove).

Ikimokyklinio ugdymo įstaigos stiprėja kaip organizacijos, teikiančios visuomenei ir jos bendruomenės grupėms kokybiškas suaugusiųjų švietimo ir vaikų ugdymo paslaugas. Todėl siekiama, kad šios įstaigos būtų patrauklios tiek tėvams, tiek ir jų vaikams. Plėtojamos sociokultūrinės ikimokyklinių įstaigų funkcijos bendruomenės teritorijoje ir taikomi naujaisi demokratinio valdymo principai. Šiuo pagrindu ikimokyklinio ugdymo įstaiga tampa vis labiau lemiamą bendrųjų rinkos ekonomikos suponuotų socialinių-educacinių procesų, ne tik lanksčiai į juos atliepia, bet ir atsinaujina kartu su jais.

Ryškėja dar viena ikimokyklinio ugdymo kaitos tendencija – orientacija į tęstinį vaikų ugdymą kitose švietimo sistemos grandyse, o būtint sėkmingą mokymąsi mokykloje. Tokiu būdu iki

ikimokyklinės įstaigos ištraukia į nenutrūkstamo žmogaus ugdymo (-si) nuo ankstyvos vaikystės iki jo brandos socialinius-educacinius projektus (Lanachan, 1991).

Ikimokyklinio ugdymo laimėjimai atsispindi naujame Europos Bendrijos šalių socialinės politikos (vaikų, moterų, šeimos) kontekste ir švietimo conceptualiuose dokumentuose (Henneman, 1995). Šiose šalyse ikimokyklinis ugdymas tampa svarbus tiek politiniu, tiek socialiniu požiūriu ir užtikrina mažų vaikų iš įvairių socialinių grupių lygias kokybinio ugdymo galimybes ankstyvoje vaikystėje, kartu ir tėvų teisę į efektyvų švietimą. Taigi ikimokyklinės įstaigos lygiomis teisėmis su visomis kitomis švietimo institucijomis (mokyklomis, universitetais) dalyvauja kuriant žmogaus nuolatinio mokymosi, tuo pačiu suaugusiųjų švietimo ir vaikų humanistinio ugdymo ideologiją visuomenėje.

Pasirinkimo požiūriu ikimokyklinis ugdymas institucijose tėvams tampa laisva, „neprievartinio“ jų švietimo forma (Koditz, 1995). Jis padeda plėtoti edukacinį pliuralizmą suaugusiųjų ir vaikų ugdymo srityse, tėvams suteikia konstruktyvaus dalyvavimo jame teisę. Tačiau šis dalyvavimas stiprina tėvų atsakomybę už vaikų ugdymo kokybę.

Taigi ikimokyklinio ugdymo įstaigai visuomenė deleguoja socialines-educacines funkcijas ir skatina ją bendradarbiauti su šeima ir kitomis vaikų ugdymo institucijomis, visų pirma – su mokykla, drauge ir su tėvų švietimo įstaigomis, pavyzdžiui, šeimos centrais, socialinio-psichologinio konsultavimo tarnybomis ir kt. Savo ruožtu ikimokyklinio ugdymo įstaigos įsipareigoja dalyvauti lygiaverčiai su visomis kitomis institucijomis visuomenės švietime.

Inicijuojant ikimokyklinio ugdymo, kaip švietimo posistemės, pokyčius, Europos Bendrijos šalyse orientuojamasi į „naujajį mąstymą“ (Ko-

ditz, 1995, p. 17). Svarbiausias jo bruožas – multivariantiškumas ir universalumas. Tai sudaro politikų, mokslininkų ir praktikų bendradarbiavimo, kuriant bendrąją visuomenės švietimo ideologiją, galimybę. Anksčiau tai buvo būdinga tik mokslininkams, o dabar tampa reikšminga ir visai visuomenei, dalyvaujančiai įgyvendinant švietimo reformą tiek tiesioginėmis, tiek netiesioginėmis formomis, o būtent per savo vaikų ugdymą ikimokyklinėse įstaigose.

2. Naujoji ikimokyklinio ugdymo ideologija ir suaugusiųjų švietimas

2.1. Vaiko, vaikystės vertinimai ir visuomenės švietimas

Nūdienos ikimokyklinio ugdymo pertvarka orientuojasi į šias socialines-educacines idėjas:

- bendrąsias, antropocentrines vaiko, kaip žmogaus, socialinių galimybių sampratas;
- vaiko, kaip nuolat besikeičiančio individo, vertinimus, jo raidos pokyčius, kurie vyksta per visavertę veiką su aplinka;
- šeimos, kaip vaikų ugdymo institucijos, socialinis-educacinis vertinimas, įtraukiant naują tėvų teisių ir pareigų sampratą, bei plėtojant konstruktyvaus jų dalyvavimo ugdant vaikus galimybes;
- ikimokyklinio ugdymo įstaigų ir šeimos – lygiaverčių partnerių, tobulinančių vaikų ugdymą bei kuriančių naują vaikų darželio, kaip socialinės-educacinės institucijos, modelį, sąveikos vertinimai.

Ikimokyklinio ugdymo tobulinimas yra grindžiamas naujaisiais vaiko, vaikystės ir šeimos sociokultūriniais vertinimais. Vaikas yra suvokiamas atsižvelgiant į visą socialinės sąveikos su suaugusiais įvairovę formalus ir neformalus ugdymo požiūriais (šeima, bendruomenė, vaikų darželis, mokykla ir kt.), kurių pagrindu

visuomenėje yra plėtojama kultūrinė sąveika su vaikais. Vaikystė yra interpretuojama kaip sociokultūrinė vertybė ir žmogaus socialinės raidos dimensija. Yra sureikšminamas vaikystės pasaulis, vaikams ir suaugusiems suteikiant lygias konstruktyvios ugdymo sąveikos galimybes. Kartu yra naujai interpretuojamos vaiko, kaip asmens, laisvės ir teisės ugdant bei demokratinės gyvensenos modelių palaikymas, nuolat skatinant vaiko individualizavimąsi.

Stiprinamas dėmesys šeimos tradicijoms ir naujų vaiko bei suaugusiųjų sąveikos modelių plėtotei, suaugusiųjų ir vaikų lygiavertiškumo principams saviraiškos ir socializacijos srityse. Taip daroma įtaka moderniosios šeimos pažiūrai dėl ankstyvojo vaikų ugdymo institucijose, formuojami tėvų naujosios pedagoginės elgsenos su vaiku modeliai, sudaroma galimybė bendradarbiauti šeimai su ikimokyklinio ugdymo institucijomis, dalijantis vaikų ugdymo ir priežiūros funkcijas.

Kai kuriose Europos Bendrijos šalyse (ypač Vokietijoje) visuomenės švietimas yra grindžiamas specialiomis sisteminėmis programomis, apimančiomis socialinių grupių įvairovę. Programų tikslas – socialinės, ekonominės, kultūrinės vaikų gyvenimo studijos. Jomis siekiama daryti įtaką suaugusiųjų mąstymui. Vienas iš tokių projektų pavyzdžių – „Vaikų socialinis situacijos gerinimas Rytų Berlyne (edukacinis monitoringas)“ (Heyneman, 1995, p. 83). Jis pradėtas 1989 metais Berlyno Atviro universiteto iniciatyva tebetrunka iki šiol. Jo pagalba visuomenėje yra palaikomas nuolatinis dėmesys vaikams, jų socialinėms problemoms, taip pat humanistinei vaikų ugdymo ideologijai. Kartu plėtojama ir moderni vaikų ugdymo praktika tiek šeimose, tiek ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Siekiama kurti demokratinės sąveikos su vaiku kultūrą visuomenėje.

2.2. Tėvų (suaugusiųjų) švietimo ideologija

Šeima, kaip institucija, lemia vaikų ugdymo ikimokyklinėje įstaigoje sudėtingumą. Plėtojantis tėvų teisėms ir pareigoms atsiranda būtinumas jiems gauti kvalifikuotą edukacinę pagalbą vaikų ugdymo srityje. Todėl ikimokyklinėse įstaigose yra sprendžiami ir tėvų švietimo klausimai, plėtojami neformalaus mikromokymosi modeliai. Tokiu būdu tėvams sudaroma galimybė mokytis toje pačioje aplinkoje, kurioje yra ugdomi ir jų vaikai. Tai atitinka tėvų poreikius, padeda jiems kartu su pedagogais spręsti vaikų ugdymo tobulinimo klausimus. Tuo pačiu ikimokyklinėse įstaigose yra stiprinamas tiek tėvų, kaip suaugusių žmonių grupės, asmeninis suinteresuotumas švietimu apskritai, tiek ir orientacijos į ikimokyklinio ugdymo modernizavimą.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigos, plėtodamos socialines-edukacines tėvų nuostatas, sujungia šeimą ir pedagogų bendruomenes. Tėvams yra sudaromos galimybės praktiškai dalyvauti modernizuojant vaikų ugdymą. Naujoji tėvų švietimo ideologija yra palaikoma tam tikrais būdais: sudaromos suinteresuotųjų grupės ir joms siūlomos neformalaus švietimo programos, kurios išreiškia bendrąsias visuomenės švietimo kaitos idėjas, o ypač nuolatinio, nenutrūkstamo mokymo (-si). Tokiu būdu yra palaikoma naujoji švietimo ideologija, užtikrinamas formalus ir neformalaus suaugusiųjų švietimo ryšys. Naujųjų socialinių-edukacinių tėvų sampratų dėl ankstyvojo ikimokyklinio ugdymo institucijose sudarymas padeda jiems įveikti senuosius stereotipus ir tradicinį požiūrį į ikimokyklinį ugdymą.

Per socialinių-edukacinių funkcijų plėtotę ikimokyklinės įstaigos sėkmingiau integruojasi į visuomenės švietimo ir suaugusiųjų mokymo (-si) kryptis. Kartu skiriama daug dėmesio

realizuoti humanistinio ir demokratinio vaikų ugdymo modelius. Akcentuojamas suaugusiųjų konstruktyvios sąveikos su vaikais naujasis, vertybinis kontekstas: vaiko autonomija, laisvė, savarankiškumas ir kt. Ypač didelis dėmesys yra skiriamas bendruomeninio – demokratinio suaugusiųjų gyvenimo kultūrai su vaiku puoselėti. Pažymėtini šie edukaciniai tėvų švietimo akcentai:

- orientacija į mažą vaiką kaip į asmenį, į visavertį individą, į jo socialinės kompetencijos ypatybes;
- tėvų aktyvinimas, skatinant juos domėtis ankstyvojo ikimokyklinio ugdymo galimybėmis įstaigose, sąveikauti su pedagogais, nuolat siūlant jiems orientacijas į vaiko gyvenimo situacijų įvairovę.

3. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų kaip organizacijų kaita

3.1. Edukacinių paslaugų plėtojimas

Europos Bendrijos šalyse ikimokyklinio ugdymo įstaigos yra apibūdinamos kaip edukacinės organizacijos, teikiančios paslaugas bendruomenei ir visų pirma tėvams (Lanachan, 1991, p. 19), tuo pačiu nuolat besirūpinančios vaikų ugdymo kokybe. Ypač išryškinamos šios kaitos orientacijos: švietimo reikšmingumas žmogui, kaip naujosios, nuolat atsinaujinančios visuomenės nariui. Dėmesys tėvams kaip pedagoginės informacijos vartotojams.

Atsiribojama nuo ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kaip specifinių, skirtų tik mažiems vaikams ugdyti, sampratos. Bandoma siekti jų lankstumo, reaguojant į šeimos, bendruomenės ir vaiko socialinių-edukacinių poreikių įvairovę. Ikimokyklinis ugdymas apibūdinamas kaip sudedamoji bendrojo visuomenės švietimo dalis, sėkmingai sprendžianti svarbius „vaiko gy-

venimo projektus ir aktyviai dalyvaujanti juos kuriant“ (Boocock, 1995, p. 75). Darant įtaką ir palaikant naująją visuomenės švietimo ideologiją plėtojamas aktyvaus tėvų mokymo (-si) modelis. Tėvų žinios orientuojamos į vaikų gyvenimą ir problemas, tėvams itin reikšmingas kasdienėje jų sąveikoje su vaiku. Vaiko gyvenimo kasdienybė yra interpretuojama kaip viena iš svarbiausių suaugusiųjų pedagoginio švietimo sričių. Tėvams siūlomos naujosios vaiko gyvenimo sampratos ir konstruktyvūs ugdymo modeliai, kurie integruoja „vaiko gyvenimo kasdienybėje situacijas“ (Hayneman, 1995, p. 18).

3.2. Sąveikos su šeima kryptys

Šeimos ir ikimokyklinio ugdymo įstaigos funkcijų pasidalijimas yra grindžiamas skirtingomis jų sąveikos sampratomis: epizodine, šeimos ir įstaigos sąveika (sąveika „greta“) arba nuolatinė nenutrūkstama (sąveika „kartu“), kai vaikų ugdymo ir priežiūros funkcijos yra nuolat plėtojamos bendromis pedagogų ir tėvų pastangomis. Ši sąveika yra skirta užtikrinti vaikų ugdymo kokybę, nes būtent ji padeda įprasminti socialinius-kognityvius vaikų laimėjimus aplinkoje. Tokiu būdu per ikimokyklinio ugdymo įstaigų ir tėvų sąveiką yra daroma įtaka visuomenėje naujam pedagoginiam mąstymui. Tėvams (ir visuomenei) ikimokyklinio ugdymo įstaigos padeda atsakyti į klausimą: ar įmanoma sukurti universalų vaikų ugdymo modelį, tinkamą šeimai ir visuomenei, kartu perteikiančią vaiko, kaip bręstančio individo, ypatybes ir jo sėkmingo gyvenimo vizijas ateityje. Į šį klausimą atsakyti yra labai sudėtinga, nes tradicinis požiūris į mažų vaikų socialinį nevisavertiškumą, tuo pačiu ir unifikuoto, tradicinio ugdymo prioritetus yra gana gajus tiek šeimose, tiek ikimokyklinėse įstaigose. Be to, idėja apie ikimo-

kyklinio amžiaus vaikų ugdymo formų stabilumą ir nekintamumą suaugusių žmonių grupėje yra itin patogi, nes leidžia tęsti nesikeičiančias ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo tradicijas. Tačiau ši situacija nepakankamai daro įtaką vaikų ikimokykliniam ugdymui gerinti institucijose.

Visuomenei ir tėvams tenka nuolat apsispręsti, kokias pasirinkti mažų vaikų ugdymo galimybes – šeimoje ar ikimokyklinėje įstaigoje. Tačiau šiuo atveju ne visada bandoma atsakyti į klausimą: kieno interesų vardan yra daromas šis pasirinkimas? Todėl vaikų ugdymo efektyvumo šeimose ir darželiuose klausimas yra grindžiamas naujų tyrimų duomenimis, kurių vieni yra už formalų ankstyvąjį ugdymą, kiti – prieš jį. Tačiau ankstyvosios vaikų socialinės kompetencijos būtinumas nuolat skatina derinti šias dvi prieštaringas nuomones. Šias sampratas lemia dar ir kiti socialiniai, kultūriniai veiksniai: šeimos požiūris į vaiką, kaip neatskiriama jos dalį, vaiko autonomija ir iškreipta laisvės samprata ir kt. Tačiau vis dažniau ugdymu ankstyvoje vaikystėje siekiama užtikrinti sėkmingas socialines galimybes vaikams ne tik dabar, bet ir ateityje. Kai kuriose Europos Bendrijos šalyse (Anglijoje) ugdymas vaikų darželiuose yra siejamas su sėkmingu tolesniu vaiko mokymusi ne tik prestižinėse mokyklose, bet ir universitetuose. Tokiu būdu ankstyvojo ikimokyklinio ugdymo įstaigose prioritetas vis dažniau ima vyrauti lyginant su ugdymu šeimoje.

Norint keisti tėvų ir visuomenės požiūrį į ikimokyklinio ugdymo įstaigas ypač rūpinamasi jo patrauklumu bendrojoje vaikų institucinės priežiūros paslaugų srityje (Cole, 1996). Plėtojama vaikų priežiūros formų įvairovė, o suaugusiųjų (tėvų) švietimas tampa edukacinio serviso rūšimi. Juolab kad tai atitinka dabartinę moderniąją suaugusiųjų mokymo ir mokymosi fi-

losofiją (mokymasis neformalioje aplinkoje ir iš aplinkos).

3.3. Ikimokyklinės įstaigos edukacinis įvaizdis

Ikimokyklinis institucinis ugdymas padeda sustiprinti visuomenėje „natūralaus“, o ne suaugusiųjų „adaptuoto“ vaiko įvaizdį bei išryškina vaiko socialinės kompetencijos visavertiškumą. Tuo pačiu yra skatinamas nuolatinis visuomenės domėjimasis ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymu. Per šias edukacines pastangas ikimokyklinio ugdymo įstaiga įsitraukia „į bendrąją socialinės-educacinės situacijos kaitą visuomenėje“ (Balcerzak-Paradowska, 1994, p. 14). Ikimokyklinėms įstaigoms visuomenė deleguoja socialines-educacines funkcijas. Jų esmę būtų galima apibendrinti taip: vaikų socialinės, kultūrinės, edukacinės situacijos visuomenėje gerinimas, integracinių švietimo programų suaugusiesiems ir visų pirma tėvams sudarymas, naujos pedagoginės kultūros visuomenėje plėtotė; mokymo ir mokymosi grupių suaugusiesiems sudarymas; socialinės pedagoginės sąveikos su vaiku tobulinimas, įtraukiant bendruomeninio darbo su šeima ir vaiku formas.

II. Pokyčiai pokomunistinėse Europos šalyse ir Lietuvoje

1. Bendrosios pokyčių kryptys

Rytų ir Vidurio Europos pokomunistinėse šalyse dar tebėra gajus sovietinis mąstymas. Todėl ikimokyklinio ugdymo pertvarka jose gana lėta. Mokslininkų Koditz, Seeboch (1995, p. 72) teigimu, dažniausiai pastebimi tik tam tikrų grandžių pokyčiai. Todėl nesikeičia ikimokyklinio ugdymo institucijos statusas bendroje formalaus ir neformalaus švietimo sistemoje. Šių tyrinėtojų nuomone, tėvų švietimas yra formalus ir neturi įtakos naujai vaikų ugdymo kokybei. Nuro-

domos sritys. trukdančios sisteminiams pokyčiams: valstybinio vaikų darželio modelis, kuris apima labai platų vaikų amžiaus spektrą – nuo 3 metų iki 7 metų, sąlygiškai visuomenei „uždaras“ ikimokyklinio ugdymo įstaigų funkcionavimas, per silpnos pastangos įtraukti tėvus bei kitas vaikų ugdymu suinteresuotas visuomenės grupes į vaikų ugdymo modernizavimą, tėvų ir pedagogų funkcijų pasidalijimas, kai šeimai išskirtinai yra deleguojamos tik vaikų priežiūros, o ne jų ugdymo funkcijos. Iškreiptas ikimokyklinio ugdymo tikslų supratimas, „vis tebesiekiant išbaigtos vaikų veiklos net intelektualinėje srityje“ (Kolaczek, 1994, p. 37).

2. Orientacija į Europos Bendrijos šalių patirtį ir tarptautinius projektus

Kai kuriose pokomunistinėse Vidurio Europos šalyse (Slovakijoje, Čekijoje, Vengrijoje) labai orientuojamasi į Europos Bendrijos šalių švietimo patirtį. Pastebimas dėmesys derinti privačias ir valstybines iniciatyvas, decentralizuoti valdymą (Koditz, Seeboch, 1995, p. 11).

Kitos šalys (Makedonija, Slovakija) perėmė jiems pasiūlytus kitų šalių ikimokyklinio ugdymo modelius, turinčius tarptautinį pripažinimą, pavyzdžiui, Atviros visuomenės instituto (JAV) Tarptautinė ikimokyklinio ugdymo programa „Step by Step“. Ji yra tapusi šiose šalyse nacionaline programa. Šis projektas yra palankiai priimtas tėvų ir visuomenės. Svarbus programos populiarumo kriterijus – orientacija į humanistinio, demokratinio vaikų ugdymo idėjų tęstinumą tolesnėse mokymosi mokykloje grandyse, o ypač pradinėje mokykloje.

Vengrijoje, Slovakijoje išsamiai išanalizuota Europos Bendrijos šalių patirtis ir suformuluoti pagrindiniai jos perėmimo orientyrai. Jie rodo sisteminę ikimokyklinio ugdymo kaitos kryptį. Ypač pabrėžiami šie laimėjimai: ikimokyklinių

ugdymo institucijų polifoninis pobūdis, jungiantis vaikų priežiūrą, globą, ugdymą, atviro administravimo modeliai, naujoji vaiko, kaip socialinio individo, ugdymo ideologija, šeimos atsakomybės ne tik už vaikų ugdymą, bet ir už jų socializavimąsi stiprinimas, tėvų edukacinių teisių realizavimas per neformalaus švietimo programas, šeimos ir vaiko socialinės apsaugos programų sąsajos su edukacinėmis, ypač plėtojant vaikų socialinio protekcionavimo ir advokataavimo sritis.

Tačiau perimti Europos Bendrijos šalių patirtį pokomunistinėse šalyse dažnai trukdo jų „ori“, nacionalinė savigny nuo „supanašėjimo“ su demokratinės Europos švietimo procesais. Todėl stokojama gilesnės tiek Europos Bendrijos šalių, tiek ir atskirų pokomunistinių šalių laimėjimų analizės. Ikimokyklinis ugdymas pokomunistinėse šalyse beveik išskirtinai yra plėtojamas vienintelės valstybės institucijos (vaikų darželio) pagrindu, kuri ne visada geba lanksčiai reaguoti į pokyčius ir demokratiškai pertvarkyti valdymą ir ryšius su visuomene bei įgyvendinti edukacinius jos poreikius.

3. Ikimokyklinio ugdymo pertvarkos kryptys ir kaitos vizijos Lietuvoje

Lietuvoje kuriama nacionalinė ikimokyklinio ugdymo pertvarkos kryptis. Tuo pačiu orientuojamasi ir į naujosios, besivienijančios Europos švietimo interesus. Tačiau Europos ir Lietuvos patirtis ir šios srities laimėjimai labai skiriasi. Todėl dažniausiai yra paisomi daliniai, o ne esminiai pokyčiai ir universalus jų pobūdis atviros visuomenės edukaciniame modelyje. Stokojama iniciatyvų kuriant naują vaikų ugdymo ir suaugusiųjų švietimo sistemą, per menkai analizuojami socialiniai-edukaciniai pokyčiai Europos Bendrijos šalyse.

Pastaruoju metu įvyko tam tikrų ikimokyklinio ugdymo valdymo srities pokyčių. Šios įstaigos perėjo į vietinę, teritorinę švietimo sistemos grandį, tuo pačiu atsirado ir naujų orientavimosi į tėvų poreikius galimybių. Pastebimas tam tikras pedagoginis pliuralizmas ir naujojo ikimokyklinio ugdymo modelio paieškos. Vyksta orientacija: į ikimokyklinio ugdymo sričių įvairovę (estetinį, fizinį, meninį vaikų ugdymą), specializuojamasi vienoje iš lavinamųjų sričių (dailės, muzikos ir kt.); stiprinamas vaikų etninės kultūros, sveikatingumo ugdymas; neišgalimų socialinės integracijos galimybės.

Orientuojamasi ir į Europos demokratinių šalių patirtį. Šią orientaciją palaiko Atviros Lietuvos fondas, su kurio pagalba yra plėtojami du tarptautiniai projektai: Danijos Egmondo fondo ir Atviros visuomenės instituto (JAV), Soroso fondo. Šiuose projektuose ikimokyklinis ugdymas reprezentuojamas kaip demokratijos ir pliuralizmo principų sąlygota naujojo švietimo sritis. Todėl jos pokyčiai yra siejami su tėvų ir pedagogų naujojo mąstymo ugdymu. Orientuojamasi ir į tėvų mokymo ir mokymosi modernizavimą ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

Šie projektai taip pat siūlo sisteminės ikimokyklinės ugdymo kaitos kryptį, įprasmina naująją visuomenės švietimo filosofiją, universalias jos vertybes: vaikai, šeima, „atvirojo“ ugdymo modeliai ankstyvoje vaikystėje ir kt. Įgyvendinant šiuos projektus, Lietuvos ikimokyklinės įstaigose orientuojamasi į vaiko socialinės ir kognityvios kompetencijos plėtotės galimybes, šeimos dalyvavimą ugdant vaikus bei konstruktyvios sąveikos su šeima palaikymą. Plėtojami ir natūralūs vaiko ryšiai su socialine bei daiktine aplinka, su suaugusiais, bendraamžiais ir jų bendruomenėmis. Tokiu būdu Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigose su tarptautinių projektų pagalba yra inicijuojami sisteminiai poky-

čiai, kurių pagrindinė idėja – vaikų mokymosi procesai kaip nuolat mokymesi bendradarbiaujančios suaugusiųjų ir vaikų bendruomenės atsinaujinimo modeliai. Šitai realizuojamas ir suinteresuotų visuomenės grupių (ypač tėvų) bendradarbiavimas su pedagogais, tėvams sudarant galimybes dalyvauti modernių vaikų ugdymo modelių plėtotėje. Tuo pačiu yra stiprinamos pedagogų, tėvų ir kitų visuomenės grupių galimybės įgyti naują mažų vaikų ugdymo srities kvalifikaciją. Tai ir yra naujojo, sisteminio mąstymo bruožas, nes nuolatinis žinojimas sudaro suaugusiesiems galimybę orientuotis į pačius naujausius vaikystės integracinius-tarpdisciplininius aiškinimo modelius (humanistinius, ekologinius), visuomenės ir individo sąsajas vaikystėje, sociokultūrinį vaikystės visavertiskumą, kurį ir užtikrina ikimokyklinis ugdymas.

Sisteminiai pokyčiai nuolat atsinaujinančioje demokratinėje visuomenėje diktuoja ir naują ikimokyklinio ugdymo įstaigų socialinę-educacinę laikyseną, nes „... jei norime pagerinti mums rūpimo mokymosi situaciją, būtina turime įsitraukti į už mūsų netarpiškai esančios aplinkos idėjų pasaulį bei jos reikalus ir domėtis platesne aplinka. Tai darydami kartu turime nepamiršti svarbiausio mokymo ir mokymosi uždavinio. Nors ir labai dinamiška būtų mokymosi organizacija, tačiau ji neišvengiamai privalo būti glaudžiai susijusi su visa aplinka“ (Fullan, 1999, p. 114).

Išvados

- Ikimokyklinis ugdymas Europos Bendrijos šalyse yra orientuotas į naująją visuomenės švietimo filosofiją, įprasminančią suaugusiųjų (tėvų) neformalų mokymąsi vaikų ugdymo institucijose. Jis taip pat yra grindžiamas bendraisiais švietimo kaitos procesais ir suponuoja sisteminį ikimokyklinio ugdymo kaitos pobūdį.

- Sisteminiams ikimokyklinio ugdymo pokyčiams įvertinti reikia analitinio-kritinio mąstymo ir lyginamųjų, edukacinių tyrimų. Šių pozicijų svarbumą sustiprina Europos Bendrijos šalių ikimokyklinio ugdymo pertvarkos laimėjimai ir atsiradęs Europoje pokomunistinių šalių blokas, kurio sisteminės pertvarkos patirtis yra daugana silpna. Europos Bendrijos šalyse vyrauja požiūris į ikimokyklinį ugdymą kaip universalų, visuomenės švietimo sistemos socialinį-edukacinį vienetą, kurio kaita (makro- ir mikrolygiu) yra įmanoma tik esant naujiems ryšiams su suaugusiųjų, visų pirma – tėvų, švietimu. Plėtojant socialines-edukacines paslaugas suaugusiesiems yra palaikoma humanistinio ir demokratinio vaikų ugdymo ideologija, kartu sėkmingai įveikiami ir senojo mąstymo stereotipai.
- Pagrindine ikimokyklinio ugdymo sisteminės kaitos kryptimi tampa orientacija į bendruosius švietimo, kaip socialinės sistemos, kartu ir ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo, kaip specifinės, pirminės jos grandies, pokyčius. Tai sudaro sąlygas plėtoti ikimokyklinio ugdymo socialinių-edukacinių modelių įvairovę ir sudaryti būtinas sąlygas naujam pedagoginiam mąstymui, kuris ir yra pagrindinis sisteminės ikimokyklinio ugdymo kaitos veiksnys.
- Ikimokyklinio ugdymo, kaip švietimo sistemos grandies, pokyčiai pokomunistinėse Europos šalyse gana lėti, nes yra tiesiogiai susiję su suaugusiųjų švietimo modernizavimu ir naujomis pažiūromis į ikimokyklinio amžiaus vaiką bei ankstyvosios vaikystės socio-kultūrinio potencialo stiprinimą ugdant.
- Pastaruoju metu Europos Bendrijos šalyse vyksta ikimokyklinio ugdymo, kaip socialinės-edukacinės sistemos, pertvarka. Jos paskirtis – stiprinti suaugusiųjų nuolatinio mokymo (-si) ideologiją, inicijuoti jų pažiūrų pokyčius. Sisteminiai pokyčiai vyksta plėtojant ryšius su visuomene, jos švietimu, nuolat siejant humanistinio vaikų ugdymo ideologiją su tėvų švietimo projektais.
- Europos pokomunistinėse šalyse sisteminės kaitos tendencijos nėra itin ryškios, nes ikimokyklinio ugdymo srityje tebėra gajus suaugusiojo reikmėms „adaptuoto“, funkcinio vaiko įvaizdis, ir per silpnai plėtojamas tėvų švietimas nepadeda jiems suvokti naujų vaikų ugdymo idėjų ir tėvų dalyvavimo ugdant vaikus galimybių.
- Europos pokomunistinėse šalyse susiklostė gana įvairi patirtis, perimant Europos Bendrijos šalių patyrimą. Kai kurios Vidurio Europos šalys (Slovakija, Makedonija) labiau orientavosi į tarptautinį bendradarbiavimą ir perėmė jiems siūlomus projektus. Kitos šalys kūrė nacionalines ikimokyklinio ugdymo pertvarkos programas ir siejo jas su paskiromis sisteminės kaitos strategijomis per tarptautinius projektus, kurie jose buvo realizuojami be pakankamų sąsajų su bendrąja šalies švietimo kaitos strategija. Pastarųjų šalių grupei priklauso ir Lietuva. Šalies ikimokyklinio ugdymo kaitoje ne itin ryški sisteminės kaitos tendencija. Tėvų, kaip suaugusiųjų grupės, švietimas yra formalus ir nelemia jų naujųjų pažiūrų į ikimokyklinio ugdymo ryšius su bendraisiais vykstančiais švietimo pokyčiais.

LITERATŪRA

1. Balcerzak-Paradowska B. and Kolaczek B. State Policy on Family Children and Youth; Social Policy and Social Conditions in Poland, 1989–1993. Urgent Challenges for the Future of European Communities, Potsdam : Institut of Labour and Social Studies, 1994.

2. Boccock S. Early Childhood programs in Other Nations: Goals and Outcomes. Center of the Future of Children. Volume 5. Number 3. Winter, 1995.

3. Frede E. C. The Role of Program Quality in Producing Early Childhood Program Benefits. The

Future of Children Long - term Outcomes of early Childhood programs. Center of the Future of Children. Volume 5. Number 3. Winter, 1995.

4. Heyneman S. P. Entering Higher Grade Proposals to Reform Russia's Education System Transition, Vol. 1, Nr. 1-2, January-February, 1995.

5. Fullan M. Pokyčių jėgos. Vilnius, 1999.

6. Mc. Lanahan S. S. and Sanderuf G. D. Uncertain Childhood Uncertain Future. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1991.

7. Lietuvos švietimo koncepcija. Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija. Vilnius : Valstybinis leidybos centras, 1992.

8. Koditz V. and Seebock K. Europe's Children on Youth - A synthesis Report on Children and Youth in Five countries of Eastern and Central Europe. Urgent Challenges for the Future of European Communities. Potsdam : Institut of Labour and Social Studies, 1995.

9. Želvys R. Lietuvos švietimo politikos paradokšai. Europinės švietimo kaitos kontekste. Švietimo reformos. Švietimo studijos 4. Vilnius : ALF švietimo studijų centras, 1998. P.5-10.

SISTEMIC CHANGES OF PRESCHOOL EDUCATION IN EUROPEAN UNION AND POSTKOMUNISTIC COUNTRIES

Andronė Juodaitė

Summary

New social democratic models and anthropocentric ideas significant changes in European formal and informal structures of education, and enhanced new model of educating society. Its essence is in the contexts of a person's (a child and adult) continues learning (formal and informal). Being an inherent part of the educational system, a kindergarten becomes an integral institution for the modern children and parents education. This its importance in the society as a social-educational institution emerges. New meanings of early childhood and new models of humanistic interactions (adults - children) are enhanced by the development of the democratic society. This makes conditions for parents become equal partners with teachers, and participate in the modern development of educational process in the kindergarten. Changes in the social-educational sphere are significant for the creation of a new image of the kindergarten in the society, making it attractive for the parents and community. Thus a flexible, modern, humanistic, based on

democratic values social-educational system of adult education is being created in the kindergarten. Equality of rights and equivalence of parents' - teachers' partnership in the strategic expansion of the child development model enhances creation of not only its new model, but also a model of adult education. The latter becomes an important part of the kindergarten's image. These new social-educational initiatives of the kindergarten give it a proper role in the education of the society, involving parents in the initial education by developing their understanding of social and anthropocentric senses in the educational process. In European (Germany, Great Britain) kindergartens concrete models of adult education (first of all - parents') are being developed. They are adapted to the needs of parents' communities. The new system of system of views of the participants of social-educational process could make the creation of the modern kindergarten possible by taking into consideration global changes for the open society.

Gauta 2000 09 15

Printa 2000 11 05